

3. Srovnání zemí ze vstupních vln 80. a 90. let

Srovnání skupiny zemí vstoupivších do Evropské unie v 80. letech, to znamená Řecka, Španělska, Portugalska, a zemí začleněných do tohoto uskupení v roce 1995, je zajímavé především z důvodu nestejně startovací úrovně svých ekonomik v počátku své účasti na projektu hospodářsky integrované Evropy.

3.1. Dopady na vnější a vnitřní rovnováhu

- ***Odlišná předvstupní pozice Rakouska, Finska a Švédska ve srovnání s Řeckem, Španělskem a Portugalskem***

Pozice zemí vstoupivších do Evropské unie v roce 1995 byla podstatně odlišná ve srovnání s pozicí zemí vstupní vlny 80. let. Vnější a vnitřní rovnováha Rakouska, ale zejména Finska a Švédska byla bez problémů. Tyto dvě země měly vnější bilanci⁸ (zahraniční obchod zbožím a službami) vysoce přebytkovou, když v případě Švédska dosahoval v roce 1995 podle údajů Eurostat přebytek obchodu zbožím a službami 6,7 % HDP a v případě Finska dokonce 7,9 % HDP. Rakousko vykazovalo velmi nízký deficit ve výši 0,3 % HDP.

V té době již mnohaletí členové EU, jako například Portugalsko, dosahovalo v zahraničním obchodě zbožím a službami deficitu ve výši 6,2 %, Španělsko operovalo se schodkem 0,2 % HDP a vnější nerovnováha Řecka měřená tímto ukazatelem činila dokonce 7,3 % HDP.

- ***Vnější bilance zemí vlny 80. let se po vstupu zhoršily, u zemí vstoupivších do EU v roce 1995 se naopak vesměs zlepšily***

Do roku 2004 zaznamenaly Řecko a Španělsko výrazné zhoršení svého zahraničního obchodu zbožím a službami až na -8,6 %, resp. -3,6 % HDP. Měřeno absolutní hodnotou v eurech, je španělská obchodní bilance, i přes nijak dramatickou výši poměrového ukazatele, nejhorší z kontinentálních členů Evropské unie (vyšší hodnota je zaznamenána pouze v případě Velké Británie) – v roce 2004 byla španělská vnější bilance deficitní ve výši 29,6 mld. eur, zatímco EU-15 dosáhla přebytku 114,8 mld. eur (zmíněno na okraj, vnější bilance České republiky podle čísel uvedených Eurostat prodělala naproti tomu daleko příznivější vývoj, když se její deficit zlepšil ze 4,3 % HDP v roce 1995 na 0,3 % v roce 2004). Portugalsko zaznamenalo za období 1995 až 2004 mírné zvětšení svého deficitu z -6,2 % HDP na -7,2 % HDP.

Pokud jde o země „roku 1995“, výrazného zlepšení své vnější rovnováhy měřené bilancí zahraničního obchodu zbožím a službami dosáhlo Rakousko (z deficitu 0,3 % HDP do přebytku 4,8 % HDP). Také Švédsko dále zvětšilo svůj obchodní přebytek z 6,7 % HDP na 8 % HDP. Finské kladné saldo se mírně snížilo (ze 7,9 % HDP na 5,6 % HDP).

- ***Také vnitřní rovnováha zemí vstupní vlny roku 1995 se brzy po vstupu dále a výrazně zlepšila***

Co se týká hodnocení vnitřní rovnováhy, země vstoupivší do EU v roce 1995 (Finsko, Rakousko, Švédsko) měly v období před vstupem relativně vysoké vládní deficity, které se však do roku 2004 výrazně zlepšily. Finsko a Švédsko dosáhly přebytku vládního sektoru už v roce 1998, tedy třetí rok po vstupu, Rakousko pak v roce 2001 (šestý rok po vstupu).

Největší schodek rozpočtu vládního sektoru vykazovalo v roce 1995 Švédsko (-7 % HDP, -13,3 mld. eur), ovšem už v roce 2000 činil přebytek plných 5,1 % HDP, tj. +13,2 mld. eur. V roce 2004 hospodařila švédská ekonomika s rozpočtovým přebytkem ve výši 1,4 % HDP. Stejně tak Finsko – z deficitních veřejných financí v roce 1995 (-3,7 % HDP, -3,7 mld. eur) dokázala finská ekonomika pět let po vstupu do EU poskočit do kladného salda veřejných rozpočtů ve výši dokonce 7,1 % HDP (+9,2 mld. eur). Rakousko hospodařilo sice i v roce 2004 se schodkem veřejných financí (-1,3 % HDP), ovšem i zde došlo ke zlepšení po vstupu do EU (v roce 1995 činil deficit rozpočtu 5,6 %). Přebytku vládního sektoru dosáhlo během uvedeného období Rakousko pouze v již zmíněném roce 2001.

- ***Řecku se dařilo zlepšovat stav svých veřejných financí jen zvolna, Španělsku razantněji***

Z dostupných omezených dat za země vstupní vlny 80. let vyplývá, že lze uvést údaje pouze za Řecko. Velmi vysoký řecký vládní deficit (-15,4 % HDP v roce 1990 a -10,2 % HDP v roce 1995) sice do roku 2004 klesl, ovšem na stále velmi nepříznivých -6,1 % HDP. Řecká kauza s nejasným propočtem tohoto salda veřejných rozpočtů národní statistikou (podle revidovaných údajů Eurostatu byl řecký vládní deficit nižší než 3 % HDP pouze v letech 1998 a 1999) dokonce zpochybnila

⁸ Vnější bilance je definována jako rozdíl mezi vývozy a dovozy měřící podle obrátů hodnotu výměny zboží a služeb mezi rezidenty a nerezidenty.

regulérnost členství Řecka v Evropském měnovém systému, protože není jisté, že země splnila v tomto bodě maastrichtské kritérium.

Vládní deficit Španělska činil v roce 2004 jen 0,3 % HDP, když v roce 1996 dosahoval 4,9 %. Také Španělsko dosáhlo kladné salda vládního sektoru za období 1996-2004 pouze v jediném roce (2003).

3.2. Efekty v produktivitě

- **Relativní hodinová produktivita práce u vyspělejších zemí po vstupu mírně stoupla, v dalších letech**

Hodinová produktivita práce je vhodnějším ukazatelem měření než produktivita na pracovníka, protože eliminuje vliv rozdílné délky pracovních úvazků (částečné, plné). Částečné pracovní úvazky jsou zejména ve skandinávských zemích velmi rozšířené.

Srovnání podle vývoje hodinové produktivity za osm let po vstupu do EU (rok 2003 proti roku 1995) vztažené k průměru EU-15 ukazuje překvapivý pokles tohoto relativního ukazatele v případě Rakouska a Finska - v Rakousku se snížil poměr srovnávací úroveň hodinové produktivity k EU-15 ze 100,3 na 96,9, ve Finsku poněkud mírněji, z 92,6 na 91,9. Švédsko zaznamenalo mírný růst relativní úrovně hodinové produktivity práce z 94,7 průměru EU-15 v roce 1995 na 95,6 v roce 2003.

Přítom období následující těsně po vstupu do EU znamenalo u dvou zemí bezprostředně růst tohoto ukazatele, když relativní hodinová produktivita práce stoupla ve Finsku za dva roky členství o 1,4 p. b. a ve Švédsku o 0,8 p. b. V Rakousku však došlo za tuto krátkou dobu k jejímu výraznému poklesu (o 2,8 p. b.).

- **V zemích vstupní vlny z 80. let je s výjimkou Španělska relativní hodinová produktivita stále nízká**

Proti ekonomicky vyspělejšími zemím vstupní vlny 90. let dosahovali podstatně nižších hodnot relativní hodinové produktivity práce v roce 1995 dva „služebně starší“ členové EU – Řecko a Portugalsko (58,4 %, resp. 55,1 % průměru EU-15). Od jejich vstupu do společného hospodářského prostoru přitom uplynulo v té době 14, resp. 9 let. V Portugalsku v dalším sledovaném časovém rozmezí, od roku 1995 do roku 2003, stoupla relativní hodinová produktivita práce jen mírně (na 58,5 % úrovně EU-15), v Řecku výrazněji (na 67,7 % průměru starých evropských zemí).

Španělsko dosahovalo v roce 1995 velmi slušné úrovně relativní hodinové produktivity práce pohybující se na 88,4 % průměru EU (za pouhé dva roky v rozmezí 1993-1995 byla španělská ekonomika schopna zvýšit tento ukazatel o 2,3 p. b.!). V roce 2003 se v relativní hodinové produktivitě práce dokázalo přiblížit hodnotě Finska, které ovšem naopak zaznamenávalo pokles tohoto ukazatele.

- **Produktivita na pracovníka stoupla ve Finsku, v Rakousku klesla**

Produktivitu na pracovníka⁹ uvádějí data Eurostatu v relaci k uskopení EU-15. Z čísel je patrný dlouhodobý pokles tohoto poměru za země EU-15 a sice ze 110,2 % v roce 1995 na 106,5 % průměru EU 25 v roce 2004¹⁰. Ze zemí vstupivších do EU v roce 1995 zaznamenalo stejný vývoj jako u úhrn všech starých zemí EU pouze Rakousko (relativní produktivita na pracovníka zde klesla za období 1995-2004 ze 107,7 % na 101,5 % průměru EU-25). Ve Švédsku naproti tomu hodnota tohoto relativního ukazatele stagnovala (104 % v roce 2004 proti 104,3 % v roce 1995) a pouze Finsko zaznamenalo vstupem do EU z dlouhodobého hlediska růst své hodnoty v relativní produktivitě na pracovníka (ze 107,7 % v roce 1995 na 109,4 % v roce 2004). V obou posledních zemích však byla zaznamenána silná akcelerace dva roky po vstupu.

Co se týká zemí vstupní vlny 80. let, je patrná ve srovnání období 1995-2004 stagnace relativní produktivity práce na pracovníka v portugalské ekonomice, nárůst o 11,8 p. b. v případě Řecka (na 96,3 % průměru EU-25 v roce 2004) a ve Španělsku pokles tohoto ukazatele o 4,6 p.b (ze 103,7 % v roce 1995 na 99,1 % v roce 2004). Španělská ekonomika tak zaznamenává stejný (již zmíněný) trend jako pro celé

⁹ U severských zemí s vysokým podílem částečných pracovních úvazků však tento ukazatel data poněkud zkresluje, protože ve jmenovateli podílu HDP/pracovníka je tak obsažen vyšší počet pracovníků a úroveň takto zjištěné produktivity je nižší ve srovnání se zeměmi, kde se práce na částečné úvazky praktikuje méně často. Základní data jsou uvedena v PPS, tedy v jednotce parity kupní síly, která eliminuje rozdíly v cenových hladinách.

¹⁰ Údaj za rok 2004 je předpovědí Eurostatu. Poslední skutečný údaj ze statistik je za rok 2002, kdy relativní hodnota produktivity na pracovníka činila za země EU-15 108 % hodnoty průměru EU-25.

uskupení EU-15 – vyšší než průměrná relativní produktivita na pracovníka se v průběhu času zhoršuje.

3.3. Hrubý domácí produkt na obyvatele

- **Poměr HDP na obyvatele proti evropskému průměru u nejvyspělejších zemí po vstupu do EU klesá ...**

Hlavní rozdíl v horší srovnatelnosti zemí podle vstupních vln spočívá v odlišném stupni vývoje ekonomik, jak plyne i z pohledu na dosaženou úroveň HDP na obyvatele v relaci k evropskému průměru.¹¹

U zemí vstoupivších do unie v roce 1995 byl podle ní poměr hrubého domácího produktu na obyvatele k hodnotě za EU-25 v paritě kupní síly významně vyšší než průměr EU-25 – v případě Rakouska dosahoval hodnoty 128,2 % a u Švédska 117,4 %. O něco nižší byl tento ukazatel za finskou ekonomiku (105 %). Ta také jako jediná z této trojice zaznamenala do roku 2004 růst HDP na obyvatele v poměru k průměrné hodnotě za EU-25.

U zbylých dvou zemí HDP na obyvatele ve srovnání s průměrem za EU-25 během let 1995-2004 poklesl – u Švédska o 2,4 p. b. na 115 % a u Rakouska dokonce o 8,1 p. b. Z tohoto pohledu se ukazuje jižní soused České republiky jako nejméně úspěšný z hlediska délky svého členství v Evropské unii.

- **... naopak největšího zlepšení dosáhla ekonomika Španělska, Portugalsko stagnuje**

Naproti tomu u zemí, které byly již delší dobu členy EU, byl tento pozdní akcelerační účinek relativně vysoký. To platí pro Řecko (růst z relativní hodnoty 71,6 %, což je přibližně stejný podíl, jakého dosahuje v roce 2004 ČR, na 81,6 % v roce 2004), ale zejména pro Španělsko, které převýšilo poprvé evropský průměr HDP na hlavu v roce 2003 (101,4 % oproti EU-25). Celkový nárůst španělského HDP na obyvatele vztážený k evropskému průměru vycházel z hodnoty 86,3 % v roce 1995 a dosáhl 101,3 % v roce 2004. Z tohoto pohledu naopak portugalská ekonomika ve srovnání s těmito zeměmi vstupní vlny 80. let pouze stagnuje, když poměr HDP na obyvatele k průměru zemí EU-25 zůstal v koncovém roce období 1995-2004 proti počátečnímu roku stejný (72,6 %).

- **Odstup zemí EU-15 od průměru za EU-25 se snižuje**

Relativní hodnota hrubého domácího produktu na obyvatele v paritě kupní síly v úhrnu za staré členské země EU unie mírně poklesla ze 110,8 % průměru EU-25 v roce 1995 na 109 % v roce 2004. Plyne to z časových řad Eurostatu. Stejný trend je patrný také u produktivity práce na pracovníka. Tento vývoj může ukazovat jednak na pozvolné snižování rozdílů především v tradiční technologické nesouměřitelnost, ale také na pozitivní změny v ekonomické struktuře nových členských států z května 2004.

3.4. Dopad na vývoj srovnatelných cenových hladin

- **„Drahé“ země se staly relativně levnějšími ...**

Jestliže komparativní cenová úroveň¹² činila v roce 1995 v případě Finska¹³ 135 % cenové úrovně EU-25, pak v roce 2003 jen 125,9 %, což znamená pokles o 9,1 p. b. Ještě větší snížení srovnatelné cenové hladiny, o 9,1 p. b. zaznamenalo během tohoto období Rakousko (ze 117,6 % evropského průměru v roce 1995 na 107,2 % v roce 2003). Ovšem ve Švédsku zůstala cenová hladina v relaci k evropskému průměru EU-25 v podstatě stejná (124,3 % v roce 2003 proti 125,4 % v roce 1995).

- **...v „levných“ zemích, kromě Španělska, podle srovnatelných cenových hladin mírně podražilo**

Ze skupiny zemí přistoupivších do EU v 80. letech, které jsou ve srovnání s průměrnou cenovou hladinou EU-25 stále levnější (přestože tento ukazatel byl ovlivněn velkým rozšířením EU v roce 2004) cenová hladina v období 1995 až 2003 spíše stagnovala, pouze v jednom případě podstatněji stoupla.

V Řecku se komparativní cenová úroveň zvýšila o 0,9 p. b. (z 83,4 % průměru EU-25 v roce 1995 na 84,3 % v roce 2003), což je růst zcela nepatrný a v takto dlouhém časovém horizontu znamená spíše stagnaci. Výraznější byl růst cenové hladiny v Portugalsku, ovšem z nižší výchozí úrovně – ceny se zde proti průměru za EU-25 zvýšily o 4,7 p. b. (ze 74,8 % v roce 1995 na 79,5 % v roce 2003). Portugalsko tak

¹¹ Eurostat uvádí přepočtení v relaci k EU-25.

¹² Vývoj cenových hladin vyházející z komparativní cenové úrovně konečné spotřeby domácností vč. nepřímých daní.

¹³ Tato země byla v roce 1995 spolu s Dánskem „nejdražší“ zemí Evropské unie.

stále zůstává nejlevnější zemí EU, pokud neuvažujeme nové země, které rozšířily její řady v květnu 2004. Ve Španělsku naopak (oproti vývoji v Řecku a Portugalsku) poklesla srovnatelná cenová hladina o 1,8 p. b. (z 87,8 % v roce 1995 na 85,6 % v roce 2003).

Podle toho lze s jistou opatrností říci, že v letech 1995-2003 se v předcházejících vstupních vlnách „drahé“ země stávaly levnějšími a „levné“ země naopak dražšími.

- **Nejdražšími evropskými zeměmi je Norsko, Dánsko a Island**

V této souvislosti stojí za zmínku také obrovská změna komparativních cenových hladin, k nimž došlo v období 1995 až 2003 ve významných neevropských zemích. USA byly v roce 1995 na pouhých 88,1 % cenové úrovně EU-25, v roce 2003 však již na 101,3 %. Japonsko s podstatně vyšší cenovou hladinou ve srovnání s evropským průměrem (186,2 % v roce 1995 proti hladině v EU-25) spadlo v průběhu let na 137,1 % v roce 2003. Trojici nejdražších evropských zemí tvořilo v tomto roce Norsko (144,6 % průměru EU-25), Dánsko (139,3 %) a Island (136,3 % cenové úrovně EU-25).

Dílčí závěr:

Zemím vstoupivším do EU v roce 1995 se podařilo relativně velmi rychle a výrazně snížit své rozpočtové schodky a převést je do kladného salda veřejných financí (Finsko a Švédsko docílily pět let po vstupu přebytkového rozpočtu vládního sektoru, Rakousko po sedmi letech). U těchto třech zemí lze také pozorovat zlepšení vnější rovnováhy podle bilance obchodu se zbožím a službami. U zemí, které se staly členy EU v 80. letech, nelze provést podobný závěr z důvodu nedostatku dat v letech následujících po vstupu – je však možné konstatovat, že v následujícím období (1995-2004) se vnější rovnováha členských zemí ze vstupní vlny 80. let všeobecně zhoršila. Ze zemí vstupní vlny 80. let lze v případě Španělska zřejmě hodnotit vstup do EU z hlediska již téměř dvacetiletých zkušeností jako zřejmě nejvýraznější úspěch. I v současné době patří k rychleji rostoucím ekonomikám uskupení EU-15.